

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:02.03.2020 ✓Accepted/Kabul:14.07.2020

DOI:10.30794/pausbed.697204

Araştırma Makalesi/ Research Article

Yakut, E. (2021). "Klasik Türk Ve Fars Edebiyatlarında İnsanın Eğitilebilirliği ve Bir Mübalağa Unsuru Olarak Terbiye Kudreti" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 43, Denizli, ss. 179-190.

KLASİK TÜRK VE FARS EDEBİYATLARINDA İNSANIN EĞİTİLEBİLİRLİĞİ VE BİR MÜBALAĞA UNSURU OLARAK TERBİYE KUDRETİ*

Emrullah YAKUT**

Öz

Sa'dî'nin Gülistân ve Mevlânâ'nın Mesnevî adlı eserleri Osmanlı-Türk toplumunda en çok okunan Farsça metinler olmuş, toplumun ruh ve zihin dünyasını derinden etkilemiştir. Gülistân daha ziyade medreseler üzerinden, Mesnevî ise tasavvuf müesseseleri vasıtasıyla tesirini göstermiştir. Gerek toplumda ve gerekse edebiyatta uyandırdığı akisler itibarıyla kurucu metin olarak nitelendirilebilecek bu eserler didaktik bir mahiyete sahiptir. Bunun yanı sıra her iki müellifin eserlerinde eğitime dair doğaç ve yetiştirmeci görüşleri tartışmaları dönemin eğitim anlayışının tespiti açısından değerli veriler sunar. Sa'dî-i Şîrâzî'nin aynı zamanda bir eğitimci olması bu görüşleri daha önemli kılmaktadır.

Bu makalede Gülistân ve Mesnevî'deki eğitime dair görüşler ortaya konulduktan sonra klasik Türk ve Fars şiirinde bu meselenin ne yönde tezahür ettiği tespit edilmekte ve eğitim hakkındaki bu kanaatlerin bir neticesi olarak terbiyenin şiirde nasıl bir mübalağa unsuruna dönüştüğü ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Divan Şiiri, Mesnevî, Gülistân, Eğitim, Çocuk eğitimi.*

EDUCABILITY OF HUMAN IN CLASSICAL TURKISH AND PERSIAN LITERATURES AND THE POWER TO EDUCATE AS AN ELEMENT OF EXAGGERATION

Abstract

Sa'dî's Gulistan and Rumi's Mathnawi were the most read Persian texts in the Ottoman - Turkish society and they deeply affected the spiritual and mental world of the society. Gulistan mostly had its influence through madrasahs while Mathnawi did this through Sufism institutions. These works, which can be described as founding texts in terms of the flows they evoke in society and literature, have a didactic nature. In addition, both authors' discussions of naturalist and educator views on education in their works provide valuable data in terms of determining the understanding of education of the period. The fact that Sa'dî-i Şîrâzî is also an educator makes these views more important.

In this article, after revealing the views on education in Gulistan and Mathnawi, it is determined in what direction this issue is manifested in the classical Turkish and Persian poetry and how education turns into an element of exaggeration in the poem as a result of these opinions about education.

Keywords: *Divan Poetry, Mathnawi, Gulistan [Golestan], Education, Sa'dî, Rumi.*

*Bu makale 18-20 Mayıs 2017 Alanya'da düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan "Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarında Çocuğun Eğitilebilirliği ve Gülistân Örneği" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, MARDİN.

e-mail: emrullahyakut@artuklu.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0002-1268-1806>)

GİRİŞ

Günümüzde eğitimle ilgili geliştirilmiş birçok teori mevcuttur. Ancak bu pek çok teoriden büyük kısmının antik dönemden gelen iki temel yaklaşımın devamı niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar doğacı (doğuştan gelen yetenekler) ve yetiştirmeci (çevre etkisi ve deneyimler) yaklaşımlardır. Yetiştirmeci yaklaşıma göre her insan eğitim sayesinde kendini zihnen ve ruhen geliştirebilir. Doğayı veya yaratılışı esas alan yaklaşıma göre ise doğuştan getirilen kabiliyetler belirleyici ve esastır ve bunlar eğitim yoluyla değiştirilemez. Bir fert eğer doğuştan bu kabiliyete sahip değilse eğitilmesi kabil değildir (Akyüz, 1969: 76; Demirci, 2007: 105).

1928'e kadar mektep ve medreselerde ders kitabı olarak okutulan, dolayısıyla Türk eğitim ve toplum hayatında önemli bir yere sahip olan Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân* adlı eserinin bir babı eğitimin fertler üzerindeki tesirini konu almaktadır. Eserin diğer baplarında da eğitime dair bahisler yer almaktadır. Bunlardan biri de eğitime dair yukarıda zikredilen birbirine zıt iki temel yaklaşımın tartışıldığı birinci bapta dördüncü hikâyedir.

Edebiyat ve tasavvuf mecralarının ve bilhassa Mevlevîliğin tesiriyle toplumun geniş bir kesiminin teveccühünü kazanan *Mesnevî*'de de doğacı ve yetiştirmeci yaklaşımların tartışıldığı görülür. *Mesnevî* önceleri tekke ve camilerde okunurken XVIII. yüzyıldan itibaren medreselere de girmeye başlamıştır (Ergin, 1977: I/155-156). XIX. yüzyıla gelindiğinde ise İstanbul'da yaşayan bazı Nakşî şeyhlerinin de mesnevîhânlık yapması (Ceyhan, 2004) *Mesnevî*'nin artan tesirini göstermektedir.

Edebî bir metin olmasının yanı sıra bir terbiye ve nasihat kitabı olma hususiyeti de arz eden bu eserlerin, yüzyıllar boyunca okunmuş olması hasebiyle gerek devlet adamlarının gerekse toplumun terbiye anlayışının şekillenmesinde rol oynayan (Akyüz, 1969: 73) temel kurucu metinlerden olduğu söylenilebilir. *Gülistân*'ın medrese ve mekteplerde, *Mesnevî*'nin ise başlangıçta ve büyük ölçüde tekke ve camilerde yaygın biçimde okunması sebebiyle, toplumun geniş kesimlerine ve farklı tabakalarına sirayet etmesine sebep olmuştur. Diğer yandan bu tür eserlerin tesirlerini ele alırken, aynı zamanda içinde buldukları devrin ve toplumun genel algısının bir yansıması mahiyetinde olduklarını unutmamak gerekir.

Gülistân'ın eğitimle ilişkisini Türkiye'de tetkik eden ilk çalışma İbrahim Alaaddin (Gövsâ) (1925) tarafından *Tedrisat Mecmuası*'nda yayımlanan "Terbiye Nokta-i Nazarından *Gülistân*" başlıklı yazısıdır¹. Bir diğer önemli çalışma ise Akyüz (1969) tarafından "Sa'dî'nin Eğitimsel Görüşleri" başlıklı makalesidir. Zavotçu (2009) "Sa'dî, Düşüncesi ve Etkileri" başlıklı çalışmada *Bostan* ve *Gülistân*'ın eğitim açısından önemine değinmiştir. Ahmet Zeki Güven (2014) "*Gülistân* ve *Bostan* Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi" adlı makalesinde söz konusu eserleri değerler eğitimi bakımından tahlil etmiştir. Keza Mevlânâ'nın eğitimci kişiliği ve *Dîvân-ı Kebîr* ile *Mesnevî*'deki eğitimle ilgili görüşlerini ele alan çalışmalar vardır.²

AMAÇ

Bu çalışmada, yaratılıştan gelen özellikler ile çevre etkisinin irdelendiği *Gülistân*'daki Pâdişâh ve Vezîr kıssası ile Mevlânâ'nın *Mesnevî* adlı eserinde eğitimle ilgili görüşlerini yansıtan beyitler aktarıldıktan sonra meselenin klâsik edebiyat metinlerindeki izdüşümü ortaya konulacaktır. Bu bulgular ışığında eğitimin hangi şartlar altında ve ne tür kimselerde ne ölçüde etkili olabileceği sorularının cevabı aranacaktır. Ayrıca istidat, kabiliyet ve fitrat karşısında cehd ve terbiyenin durumuyla bağlantılı olarak Türk şiiirinde terbiyenin nasıl bir mübalağa unsuruna dönüştüğü örneklerle sunulacaktır.

YÖNTEM

Çalışmada Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân* adlı eserinde bir hikâye ve *Mesnevî*'de eğitimle ilgili muhtelif beyitler esas alınmış, ardından bu temel yaklaşımın Klasik Türk ve Fars şiiirindeki tezahürleri ele alınarak *mukayese* edilmiştir.

¹ Yazı, 2007 yılında Adem Ceyhan tarafından Latin harflerine aktarılmış ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

² Bu konuyla ilgili bazı çalışmalar: Doğan, S. (2014). *Mesnevî'de Eğitim Yöntemi ve Pedagojik Yaklaşımlar*. Eskişehir Valiliği, 210-222; Özdemir, Ş. (2011). Mevlânâ'nın Eğitimci Kişiliği. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.16:1, s.1-13, Elazığ; Usta, M. (1995). *Divan-ı Kebir'de Mevlânâ'nın Eğitim Görüşü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

1. GÜLİSTÂN'DA PADIŞAH VE VEZİR HİKÂYESİ: İSTİDAT VE KABİLİYET Mİ TA'LİM VE TERBİYE Mİ?

*Gülistân'*da insanın eğitilebilirliğine dair birbirini nakzeden iki farklı yaklaşımın padişah ve vezir diyalogu üzerinden ele alındığı hikâye (1. bap, 4. hikâye) özetle şöyledir: Bir eşkiya topluluğu ele geçirilir. Padişah bütün esirlerin öldürülmesini emreder. Vezirlerden biri, esirler arasında yer alan bir çocuğun kendisine verilmesi durumunda onu iyi ve faydalı bir insan olarak yetiştireceğini söyler. Padişah onun bu görüşüne katılmaz ve şöyle der:

“**Soysuz** kimse iyilerin terbiyesini alamaz. **Kabiliyetsiz** kimseyi terbiyeye çalışmak, kubbe üzerinde ceviz durdurmak gibidir. ... Ateşi söndürüp korunu bırakmak, yılanı öldürüp yavrusunu muhafaza etmek akıllıların işi değildir. Bulutlar Âb-ı Hayât yağdırsa dahi söğüt dalından asla meyve yiyemezsin. Soysuz kimse ile vaktini geçirme; çünkü hasır kamışından şeker yiyemezsin.” (Sa’dî, 1980: 327)

Bunun üzerine vezir çocuğun henüz küçük olduğunu, onların terbiyesini almadığını ve düzeltilebileceğini iddia eder. Peygamberimizin “Her çocuk İslâm fitratı üzerine doğar.” hadisini hatırlatır ve kendi kanaatini destekleyen deliller ileri sürer:

“Hz. Lut’un zevcesi kötülerle arkadaş olduğu için hânedân-ı nübüvvetten olmak şerefini kaybetti. Hâlbuki Ashâb-ı Kehf’in köpeği birkaç gün iyilerin arkasına düştü, insan şerefi kazandı.” (Sa’dî, 1980: 328)

Padişah, “Düşmanı ehemmiyetsiz, âciz saymak doğru değildir; çünkü çok gördük ki, küçük bir kaynağın suyu çoğaldıkça deveyi yüküyle beraber almış götürmüştür.” der. Ancak hemfikir olmamakla birlikte çocuğu affeder.

Çocuk senelerce vezirin yanında talim ve terbiye görür ve zamanla herkesin teveccühünü kazanır. Vezirin bir gün padişaha “Akıllı insanların terbiyesi ona tesir etmiş, eski cehaleti tabiatından zail olmuştur.” demesi üzerine padişah gülümseyerek “Kurt yavrusu, insanlar arasında büyüye de sonunda kurt olur.” der.

Bir süre sonra delikanlı, mahallenin serserileriyle birlik olarak bir çete kurar. Bir fırsatını bulup veziri ve iki oğlunu öldürür. Vezirin servetini de çalarak babası gibi dağa çıkar ve eşkiyalığa başlar. Padişah bütün bu olup bitenlerden sonra şöyle der: “İnsan kötü demirden nasıl iyi kılıç yapar? Ey akıllı zat, bilmiş ol ki, alçak kimse terbiye ile adam olmaz. Misal istersen yağmura bak ki, yağmurun tabiatı lâtif, temiz olduğundan ihtilâf yoktur. Böyle olmakla beraber yağın yağmurun tesiriyle bahçede lâle, çorak yerde çerçöp biter. Çorak yer sümbül bitirmez. Boş yere orada ümit tohumu ekip zayi etme. Kötülere iyilik etmek, iyilere kötülük etmek gibidir” (Sa’dî, 1980: 326-329).

Padişahın savunduğu görüşe göre insan, yaratılıştan gelen özelliklerinin, istidat ve kabiliyetlerinin esiridir, bunlardan kurtulamaz. Vezir ise iyi bir eğitim verilmesi durumunda insanın iyiye ve doğruya yönelebileceğini savunur. Hikâyenin sonunda eğitimin “kötü yaratılışlı” kimselere tesir etmeyeceği yönünde düşüncesini belirten padişah haklı çıkmaktadır. Sa’dî, eserinin diğer bölümlerinde de insan tabiatının doğuştan gelen özelliklerinin eğitimle değiştirilemeyeceği yönündeki kanaati pekiştiren diyaloglara ve ifadelere yer vermiştir.

2. FITRAT MI CEHD Mİ?

Tasavvuf öğretisini, ahlâk ve terbiyesini insanlara aktarmaya çalışan ve bu yönüyle başlı başına bir eğitim kitabı olarak değerlendirilebilecek olan Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde kabiliyet ve yaratılış olarak alınmıştır. “*Eğer yay kötüyse ok eğri gider*” (Mevlânâ, C. IV / b. 3406)³ veya “*Terbiyeli de olsa köpek yine köpektir*” (Mevlânâ, C. VI / b. 4856) gibi ifadeler, Sa’dî'nin görüşleriyle benzerlik arz etmektedir.

Mevlânâ'ya göre sûrette güzeller arasında fark olduğu gibi akılda da insanlar arasında fark vardır. Mevlânâ meseleyi **fitrat** (yaratılış) ve **cehd** (çalışma) kavramları çerçevesinde ele alır. İnsanların akıl yönünden yaratılıştan eşit olduğunu ve bu yüzden farklılıkların eğitim ve çevresel faktörlerle sonradan ortaya çıktığını savunan Mu'tezilî görüşü eleştirir. Ona göre yaratılıştan (fitrat) gelen üstünlük, çalışma (cehd) ve tefekkürle tahsil edilenden daha üstün ve iyidir. Allah vergisi olmaksızın gösterilen çaba, total kimsenin rahvân yürümeye çalışmasına benzer (Mevlânâ, C. III / b. 1536-1544).

3 Metinde kullanılan kısaltmalar: Cilt için C.; gazel G.; rubâî R.; kasîde K.; beyit için b. kullanılmıştır.

İstidat kavramını tercih eden Sa'dî ise terbiyenin müsavi, **istidâd**'ın ise muhtelif olduğunu dile getirir ve bu görüşü öne sürdüğü şu örneklerle savunur:

“Altın, gümüş her ne kadar topraktan çıkıyorsa da her taşta altın, gümüş bulunmaz. Süheyl yıldızı, âlemin her tarafına ziyâ verir. Fakat bir deriden, bir yerde dağarcık, bir yerde sahtiyan yaparlar; her deri Süheyl'den kendi istidadına göre renk alır (Sa'dî, 1980: 475).

3.KLASİK ŞİİRDE TERBİYE: BİR ÜTOPYA MI?

Şark edebiyatının kurucu metinleri olarak nitelendirilebilecek Gülistân, Bostân ve Mesnevî gibi eserlerdeki bu yaklaşımın Klasik Türk ve Fars şiirinde yansımaları görülmektedir. Hâfız-ı Şîrâzî ve Sâib-i Tebrîzî insan tabiatının terbiyeyle değişmeyeceği kanaatinde idirler. Hâfız aslî tînetin yani yaradılışın değişmeyeceği düşüncesini “kara taş can verse bile la'l olmaz” örneğiyle savunur:

Ger cân bedehed seng-i siyeh la'l negerded

Bâ tînet-i aslî çî küned bed-güher üftâd (Hâfız G.232/7)

Sûdî bu beyti şöyle çevirir ve yorumlar: “Kara taş cân virse ya'nî her ne kadar sa'y u kûşîş eylese la'l olmaz. Zîrâ **hilkat-i aslîyle niçe eylesün, bed-güher vâki' oldi. Ya'nî bir şey'ün hilkat-i aslîsi yaramaz oldukdan sonra ol sa'y u kûşîş ile eyü olmak ihtimâli yok**” (Sûdî, 1857: II/182).

XVI. yüzyıl şairlerinden Seyyid Şerîfî (Yazar, 2006: 2) bir gazelinde riya ehlinin Tanrı'nın feyzinden nasibi olmadığını dile getirir. Şerîfî de bu fikrini desteklemek için tıpkı Hâfız gibi karataşın terbiye ile la'l olamayacağı örneğini verir:

Dûrdur feyz-i Hudâ ehl-i riyâdan kartâş

La'l ü mercân ola mı terbiyet ile kara taş (Şerîfî G.155/1)

Sebk-i Hindî ekolü şairlerinden Sâib-i Tebrîzî'nin bir gazelinde de yaratılıştan gelen hususiyetlerin değiştirilemeyeceği anlayışı hâkimdir. “Kötü fiilli nefis, ta'lîm edilebilir değildir, bu dîvâne (kuduz) köpeği bu kadar zincire vurmak neden?” şeklinde Türkçeye çevrilebilecek beyit şöyledir:

Nefs-i bed-kirdâr Sâib kâbil-i ta'lîm nîst

În seg-i dîvâne râ çendîn meres kerden çerâ (Sâib G.1383: 22)

Nusret Efendi tarafından yapılan şerhte ise söz konusu beyit, “...asl, bed olunca terbiye kabûl itmedüğünü cünûna haml eyledi ki kudurmuş köpek (14) dimekdür ve nefsün kendi kendinden olmayınca taşradan terbiyenün (15) fâ'idesi yokdur” (Yakut, 2008: 19) şeklinde yorumlanmıştır. Yani şârihe göre Sâib, bir kimsenin aslı kötüyse terbiye kabul etmez demektedir. Terbiye kabul etmeyen bu kötü hâli cünûna yani deliliğe benzetmiştir. Deliler zincire vurulmakla akıllanmadığı gibi, kötü huylu nefis de terbiyeyle değişmez. Asl kelimesinin “temel, kök ve soy, sop” gibi anlamları düşünüldüğünde Nusret Efendi'nin Sâib'e getirdiği yorum *Gülistân*'daki yaklaşımla büyük ölçüde örtüşmektedir. Ancak farklı olarak dıştan gelen terbiyenin etkili olmayacağını, değişimin kendi kendinden, yani içerden gelmesi durumunda islâhın mümkün olduğunu belirterek Sâib'in beytine daha esnek bir bakış açısı kazandırmıştır.

Edirneli Nazmî, baba ile dede her ne kadar çabalasa da eğer bir kimsede kabiliyet yoksa onun terbiye edilemeyeceğini belirtmiştir:

Terbiyet kâbil olmaya nâ-kâbile

Her ne ikdâm vecd itse eb birle ced (E. Nazmi, G.1437/4)

Edirneli Nazmî'nin, bir başka beyti vardır ki, Sa'dî'nin padişah ve vezir kıssasındaki aldığı iyi eğitime rağmen sonunda aslına rücû ederek eşkıya olan çocuğun hikâyesini akla getirmektedir:

Şakî olınca bir oğlan kesilmez ol şerden

Ne deñlü terbiyet eylerse ata ana aña (E. Nazmi, G.571/3)

Nâbî ise alışkanlık (mu'tâd) kavramını kullanır ve "dünyanın (sürekli) aynı yönde hareket etmesinden, kimsenin alışkanlıklarını terk etmeye alışık olmadığını anladım" meâlinde şöyle der:

Anladım cünbiş-i yek-tavr-ı cihândan bunu kim

Kimse terk itmege mu'tâd değil mu'tâdın (Nâbî, G.580/2)

İstidatsız ve kabiliyetsiz kimselerin terbiye ile değişmeyeceğini dile getiren örnekler çoğaltılabilir. Bunlardan sadece bir kısmını günümüz Türkçesiyle vermek bu konudaki bakış açısını anlamak için yeterli olacaktır:

Ey eden âlemde nâ-kâbil-kesânı terbiyet

Zişt-rû sanma sepîd ü gâzeden hüsnâlanur (Meşhûrî G.47/6)

[Ey dünyada kabiliyetsiz kimseleri terbiye eden! Çirkin yüzün allıkla güzelleşeceğini zannetme.]

Tıfl-ı hevâya terbiyet itdi hevâ yere

Bâb-ı Rızâ'da itdigün ibrâma degmedi (Neccâr-zâde Rızâ G.155/7)

[Hevâ ve heves çocuğunu boş yere terbiye etmeye kalkıştı. Rızâ kapısında yaptığın ısrar ve zorlamaya değmedi.]

Âh-ı mest itmez eser kûre-i dilden ise de

Çûb-ı ter terbiyet-i âteş ile tîr olmaz (Üsküdarlı Sırrî G.48/7)

[Sarhoşun âhi gönül fırınından yükselse de tesir etmez. Islak çubuk ateşin terbiyesiyle ok olmaz.]

4. İSTİDADLI (MÜSTA'İD) KİMSENİN EĞİTİMİ

Eğer kişide istidat ve kabiliyet varsa o zaman terbiyenin tesiri söz konusu olabilir. *Gülistân*'da kabiliyet ve istidatın belirleyiciliğine vurgu yapılırken eğitim tamamen tesirsiz veya gereksiz bir çaba olarak görülmez. Ancak eğitimin beklenen neticeyi vermesi için eğitilen kişinin istidat ve kabiliyetinin olması şarttır:

"Eğer bir şeyin aslı/cevheri kabiliyetli olursa terbiyenin tesiri olur. Cevheri kötü bir demiri hiçbir cilâ iyi yapamaz. Köpeği yedi denizin suyu ile yıkasan ıslandıkça daha pis olur (Sa'dî, 1980: 470)."

Klasik Türk şiirinde yukarıdaki bakış açısının paylaşıldığını gösteren örneklere rastlanmıştır. Bu cümleden olmak üzere Hâlet Efendi'nin "Kâbiliyeti olanları terbiyede gönlü saf bir mürşit gerekir. Gül, nisan (yağmurunun) damlasını sadefin yaptığı gibi inci tanesi yapmaya kabiliyetli değildir." şeklinde günümüz Türkçesine çevrilebilecek beyti şöyledir:

Kâbilânı terbiyetde pîr-i sâfi-dil gerek

Katre-i nîsânı itmez çün sadef dür-dâne gül (Hâlet E. G.15/4)

Bu beyitten yola çıkarak eğitimin (talim, terbiye) tamamen gereksiz ve beyhude bir çaba olarak görülmediği söylenebilir. Ancak terbiyeden istenen neticenin temin edilebilmesi için öncelikle eğitilecek kişinin kabiliyet sahibi olması (*katre-i nîsân*) gerekir. İkinci olarak ise terbiye veren kişinin *sâfi-dil* (gönlü saf) olması gerekir. Sâfi-dil kavramını biraz daha anlaşılır kılmak için *güle* bakılabilir. Gül, kesreti (çokluk) temsil eder. Gönül ise bir ayna gibi tasavvur edilir. Gönül tozdan ve pastan yani kesretten (masivadan yani Allah'tan gayri her şeyden) arındığı ölçüde vahdetin tecelligâhı olur. Pîr, sâfi-dil ve terbiye kavramları bir araya geldiğinde tûtî-ayna mazmununu akla getirir. Aynada kendi aksini gören papağan, ustasının söylediklerini aynaya akseden papağanın çıkardığı sesler sanarak taklit eder ve böylelikle konuşmayı öğrenir (Doğan, 2011: 165-166; Mevlânâ, 2007: C.V/b.1430-1444).

Gülistân'da geçen şu ifade, kabiliyet sahibi kişilerin nasıl eğitilmesi gerektiği ve hocanın nitelikleri konusunda ipuçları verir: "Muallim, kendini saydırmayı, sırasında azarlamayı bilmezse çocuklar pazarda uzuneşek oynarlar. ... Hocanın eziyeti, cefâsı, babanın muhabbetinden iyidir" (Sa'dî, 1980: 472).

Seyyit Câzim'in "Meşakkatsiz kemâl tahsili zordur. Okul hocasız çocukların oyun sahası olur." mealindeki beyti *Gülistân*'da dile getirilen bu yaklaşımı desteklemektedir:

Bî-ta'ab sa'bdur âgâze-i tahsîl-i kemâl

Hâcesüz mekteb olur mel'abe-gâh-ı etfâl (Seyyid Câzim G.203/1)

Hocanın niteliği kadar, bu eğitimin ne zaman verileceği de önemlidir. *Gülistân*'ın yedinci babında bir hikâyede "Ağaç yaşken eğilir." atasözünü hatırlatan şu ifade yer almaktadır: "Her kim küçüklükte terbiye olmazsa büyüdüğü zaman hiç olmaz. Yaş çubuğu nasıl istersen bük; fakat kuru çubuğu doğrultmak için ateşe tutmak lâzımdır. Taze çubukları doğrultmak istersen doğrulur; fakat kuru ağaçları doğrultmak için uğraşmak boştur" (Sa'dî, 1980: 471).

Sa'dî'nin öne sürdüğü "çocuğun küçük yaşta eğitilmesi gerektiği" yönündeki görüşünün, eğitimde soy ve kabiliyeti mutlaklaştırdığı görüşüyle çeliştiği düşünülebilir. Ancak bunu kabiliyetli çocukların küçük yaşta eğitilmesi gerektiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Yani soy ve kabiliyet gerekli bir şart olsa da tek başına yeterli değildir.

Tıpkı Sa'dî gibi Asaf da bir rubaisinde insan terbiyesinin çocuklukta yapılması gerektiğini söyler ve "Demir tavında dövülür." darb-ı meseliyle bu görüşünü destekler:

Hep terbiye-i beşer çocuklukda gerek

Kızgın demiri tavında ister dögmek (Asaf, R.73)

Sa'dî, insan davranışlarında çevrenin etkisini inkâr etmez ve şu örneği verir: "Kâbe'nin örtüsünü görüyorsun ki halk onu öpüyorlar. Onun meşhûr olması ipek olmasından değildir. O örtü birkaç gün bir aziz ile beraber bulundu (yâni Kâbe duvarına yazıldı.) Bundan dolayı şüphesiz o da Kâbe gibi aziz oldu" (Sa'dî, 1980: 476). Sa'dî'nin bu tür ifadeleri insanın tabiatının değişmeyeceği yönündeki savunduğu fikirlerle çelişkili bulunmuş ve eleştirilmiştir. Ancak birbirini nakzeder gibi görünen bu tür temsiller ve misaller, meselenin farklı vecheleriyle ele alınmasının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Zira Sa'dî insan varoluşunun muhtelif tezahürlerine temas etmekte ve bunların kendi gerçekliklerini ustalıkla sunmaktadır (Balci, 2016: 437). Bu yönüyle hikâyelerdeki birçok diyalog bir münazara görüntüsü arz etmektedir.

Şeyh Gâlib terbiyeden bahsettiği aşağıdaki beytinde günümüz Türkçesiyle meâlen "Ey Gâlib, her ne kadar söz bahçesinde kendiliğinden bitmiş gül isem de, gönül ehlinin terbiyesine istidatlıyım" der ve böylelikle terbiye ile istidat arasındaki münasebeti dolaylı olarak kabul eder:

Es'adâ müsta'id-i terbiyet-i ehl-i dilim

Gerçi gülzâr-ı sühandâ gül-i hod-rûyum ben (Şeyh Gâlib G.272/5)

Behiştî'ye göre nefsin arzusunu yerine getirmemek yani ona muhalif olmak terbiye olarak kâfidir. Nefsin arzusunu yerine getirmek ise bir gün sahibini parçalaması mukadder olan yırtıcı bir aslan beslemek gibidir:

Nefsünün virme murâdını yeter terbiyet it

Ki sakın kendün için şîr-i jiyân beslersin (Behiştî G.373/3)

Terbiye kelimesi Türkçede arabaya koşulan hayvanların dizginleri için de kullanılır. Esrar Dede kelimenin bu manasından yararlanarak tevriyeli bir şekilde "herkese terbiyeyi bağlama" der. Şair sonraki mısradâ ise "nabza göre şerbet vermek" deyimini beytinde kullanır ve istidat/kabiliyet eksenli geleneksel yaklaşımı destekler:

Herkese kayd itme terbiyeyi

Vir hemân nabza uygun eşribeyi (Esrâr Dede F.nâme/124)

Yunus Emre izzet, erkân ve iyi ad endişesinin aşk yolunda bir eksiklik olduğunu belirttiikten sonra kendisinin aşk tarafından terbiye edildiğini söyler:

‘İzzet ü erkân eyü ad ‘ışk yolına noksân durur

Ben n’iderem eyü adı çün terbiyet ‘ışkdan yirem (Yûnus Emre G.209/4)

4. ATASÖZLERİ VE DEYİMLERDE DOĞACI EĞİTİM YAKLAŞIMI

Gülistân, Mesnevî ve divanlarda eğitim bağlamında sarf edilen bazı ifadelerin, Türk atasözleri ve deyimleriyle benzerlikler göstermesi dikkat çeken bir başka husustur. Aşağıdaki tabloda bazıları şaşırtıcı ölçüde benzer olan bu ifadelerden bir kısmı verilmiştir:

Klasik Edebiyat	Atasözü veya Deyim
<i>“Düşmanı ehemmiyetsiz, âciz saymak doğru değildir; çünkü çok gördük ki, küçük bir kaynağın suyu çoğaldıkça deveyi yüküyle beraber almış götürmüştür”</i> (Sa’dî, 1980: 328).	Yılanın başı küçükken ezilir.
<i>Nefsünün virme murâdını yeter terbiyet it</i> <i>Ki sakın kendün için şîr-i jiyân beslersin</i> (Behiştî G.373/3)	Koynunda yılan beslemek. Besle kargayı oysun gözünü.
<i>“Kurt yavrusu, insanlar arasında büyüye de sonunda kurt olur”</i> (Sa’dî, 1980: 329)	Kurdun oğlu akıbet kurt olur. Asıl azmaz bal kokmaz, kokarsa yağ kokar, onun da aslı ayrandır.
<i>Herkese kayd itme terbiyeyi</i> <i>Vir hemân nabza uygun eşribeyi</i> (Esrâr Dede F.nâme/124)	Nabza göre şerbet vermek.
<i>“Muallim, kendini saydırmayı, sırasında azarlamayı bilmezse, çocuklar pazarda uzuneşek oynarlar. ... Hocanın eziyeti, cefâsı, babanın muhabbetinden iyidir”</i> (Sa’dî, 1980: 472).	Eti senin kemiği benim. Hocanın vurduğu yerde gül biter.
<i>“Her kim küçüklükte terbiye olmazsa büyüdüğü zaman hiç olmaz. Yaş çubuğu nasıl istersen bük; fakat kuru çubuğu doğrultmak için ateşe tutmak lâzımdır. Taze çubukları doğrultmak istersen doğrulur; fakat kuru ağaçları doğrultmak için uğraşmak boştur”</i> (Sa’dî, 1980: 471).	Ağaç yaşken eğilir. Demir tavında dövülür.
<i>“Kâbe’nin örtüsünü görüyorsun ki, halk onu öpüyorlar. Onun meşhur olması ipek olmasından değildir. O örtü birkaç gün bir aziz ile beraber bulundu (yani Kâbe duvarına yazıldı). Bundan dolayı şüphesiz o da Kâbe gibi aziz oldu”</i> (Sa’dî, 1980: 476).	Arkadaşını söyle, kim olduğunu söyleyeyim. Kişi arkadaşından bellidir.

Tabloda yer alan ifadelerdeki benzerliklere bakarak klasik edebiyat ile halk kültürü arasında tek taraflı bir etkileme veya etkilenmeden bahsetmek çok iddialı bir çıkarım olur. Klasik edebiyatta birçok ayet, hadis ve kelâm-ı kibârdan istifade edildiği bilinmektedir. Dolayısıyla yüzyıllar boyu başta Kur’ân ve hadis olmak üzere ortak kaynaklardan beslenen Türk, Fars ve Arap kültür havzasında ortaya çıkan birçok eserin hem çevresini etkilemiş hem de ondan etkilenmiş olduğu düşünülebilir.

5. BİR MÜBALAĞA UNSURU OLARAK TERBİYE KUDRETİ

Eğitime dair geleneksel anlayışın klasik edebiyattaki tezahürlerinde eğitimin (terbiye) tesiri istidat ve kabiliyete, istidat ise yaradılışa (fitrat) tâbi görülmekte ve bu münasebete mutlak nazarıyla bakılmaktadır. Şairler istidat, yaradılıştan gelen özellikler ve bir şeyin doğasının değişmezliği hususundaki bu kesinlikten yararlanarak terbiyeyi bir mübalağa unsuru olarak kullanmışlardır. Birçok şair bu mübalağa tarzını çoğunlukla kasidelerde medhettikleri

kişiler için kullanılmaktadırlar. Bu tarz mübalağayı çokça kullanan bir şair olan Nefî'nin (ö. 1635) zaman zaman tekrara düştüğü görülmektedir.

Karamanlı Nizâmî bir kasidesinde memdûhu olan kişiyi yüceltmek için "Ey padişah! Eğer terbiye eden bakışın taşa erişse ne kadar imkânsız da olsa mermerde nergis yetiştirir" anlamındaki beyti şöyledir:

Husrevâ ger nazar-ı terbiyetüñ taşa ire

Nice nâ-kâbil ise bitüre mermer nergis (K. Nizâmî, k.5/42)

Şair, burada övdüğü kişiyi yüceltmek maksadıyla, onun yapılamayacak bir şeyi yapabileceğini söylemek istemektedir. Nizâmî'nin burada mübalağa yaptığı açıktır. Dolayısıyla şairin bu yaklaşımı aslında terbiye hususunda kabiliyeti esas alan anlayıştan beslenmektedir.

Yenişehirli Avnî (ö. 1883) nat-ı şerifinde Peygamberimizin terbiye eden bakışının tesirinin Şeytan'ın bile tabiatı ve huyunu değiştireceğini söyler:

Te'sîr-i füyûz-ı nazar-ı terbiyet ile

Şeytân bile tedbîl-i nijâd u şiyem eyler (Yenişehirli Avnî K.7/44)

Azmi-zâde Hâletî (ö. 1631) III. Mehmed için yazdığı kasidesinde padişahın toprağa bir bakışıyla yerde gül biteceğini, eğer serviyi terbiye etse meyve vereceğini belirtir:

Hâke eger [ki] bir nazar itse biterdi gül

Servi eger ki terbiyet itse virürdi bâr (Azmi-zâde Hâletî K.6/18)

Kâtib-zâde M. Sâkîb (ö. 1716) memdühuna şöyle hitap eder: "Senin sükûnundan eğer terbiye nasibi alsaydı denizler susar ve dalgalar titremezdi."

Vâye-gîr-i terbiyet olsa sükûnından eger

Bahrler hâmûş olup itmezdi emvâc ıztırâb (Kâtib-zâde M. Sâkîb K.8/23)

Nedîm (ö. 1730) bu mübalağayı yaratıcı bir hayalle daha da renklendirir: "Eğer onun lütfunun nemi ateşi terbiye ederse [ateşin] dumanı sümbül olup kıvılcıklar ise tohuma dönüşür."

Ederse âteşi ger terbiyet nem-i lutfı

Dühânı sünbül olup tohm olur içinde şerer (Nedîm K.13/33)

Nefî bu tarz mübalağayı çok kullanan bir şairdir. Terbiye etrafında yapılan bu mübalağalar birbirine benzer bir yapıya sahiptir. Buna göre övülen bir kişi vardır. İlk mısra genellikle şart cümlesiyle başlar. Övgüye konu olan kişinin terbiye etmesi durumunda terbiye edilen şey; istidad ve kabiliyetinin dolayısıyla tabiat ve yaratılışının üstünde veya haricinde bir şeye dönüşür. Şair bu mübalağalarda bazen mısra düzeyinde tekrara da düşer. Nefî'de çokça rastlanan bu mübalağaların yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için bir kısmını günümüz Türkçesiyle aktarmak aydınlatıcı olacaktır:

Verse ger hurşîd-i istidâdı hâke terbiyet

Hâk kadr-i gevher-i mâhiyyet-i insân bulur (Nefî K.8/29)

[Eğer istidadının güneşi toprağı terbiye etse toprak insan mahiyetinin cevherinin kıymetine sahip olur.]

Verse tab'-ı âteşe ger berk-ı tîgî terbiyet

Maden-i elmâs ederdî tûde-i hâkisteri (Nefî K.14/31)

[Eğer ateşin doğasına kılıcının şimşeği terbiye verse, kül yığını elmas madenine çevirirdi.]

Verse tab'-ı âteşe ger nûr-ı re'yi terbiyet

Tûtüyâ-yı dîde-i hurşîd olur gerd-i remâd (Nef'î K.25/26)

[Eğer düşüncesinin nuru ateşe terbiye verse [o ateşten arta kalan] kül tozları güneşin gözüne sürme olurdu.]

Verirse ger nazar-ı kahrı terbiyet âba

Nigâh-ı germ-i habâbıyla nerm olur pûlâd (Nef'î K.29/38)

[Eğer kahır dolu bakışı suyu terbiye ederse su kabarcığının sıcak bakışıyla çelik yumuşar.]

Bulsa ger terbiyet-i ma'deletin âteş ü âb

Bir olur tab'-ı semenderle mizâc-ı harçeng (Nef'î K.37/17)

[Eğer ateş ve su senin adaletinin terbiyesine kavuşsa semenderle yengecin tabiatı aynı olur.]

Ger mizâc-ı âba verse hıfz u adli terbiyet

Kûre-i âteş-fürûz olurdu bin yıl bir habâb (Nef'î K.55/20)

[Eğer adalet ve himayesi suyun mizacına terbiye verse ateş dolu fırın bin yıl bir su kabarcığı olurdu.]

Ger mizâc-ı bâda verse adl ü dâdın terbiyet

Turra-i sünbül perîşânlıktan olurdu emîn (Nef'î K.56/27)

[Eğer adaletin ve yardımın rüzgârın mizacına terbiye verse sümbülün kâkülü perişanlıktan emniyette olurdu, darmadağınık olmazdı.]

Vereydi lutf-ı tab'ı terbiyet ger ebr-i nevrûza

Behîst-âbâd ederdî dûzahı bir katre-i şebnem (Nef'î K.38/23)

[Eğer tabiatının lütfü ilkbahar bulutuna terbiye verseydi bir damla şebnem ile cehennemi cennete çevirirdi.]

SONUÇ

Geleneksel eğitim hayatının müfredatı içerisinde önemli bir yeri olan ve dil öğretimi için istifade edilen bir eser olmasının yanı sıra, bir terbiye ve nasihat kitabı hüviyeti de taşıyan *Gülistân*'ın sistematik olmasa da bir eğitim metodu veya anlayışı ortaya koyduğu söylenebilir.

Türk edebî geleneğinde ve kültür dünyasında önemli bir yer tutan Mevlânâ'nın *Mesnevî* adlı eserinin ve *Gülistân*'ın eğitim meselesine yaklaşım bakımından örtüştüğü en temel husus kabiliyet ve yaratılışın esas kabul edilmesidir. Klasik Türk edebiyatında da bu anlayışı destekleyen ifadeler gözlemlenmektedir. Bu yaklaşım tarzına göre eğitimi belirleyen ve etkileyen hususlar özetle şunlardır:

- 1- Öğrencinin kabiliyet, istidat, soy ve yaratılışı (fitrat)
- 2- Hocanın yetkin bir kişi olması (sâff-dil)
- 3- Hocanın çok mülâyim olmaması (disiplin)
- 4- Eğitimin küçük yaşta başlaması

Bu anlayışın günümüzde tamamen değiştiğini söylemek mümkün değildir. Eğitimin küçük yaşta başlaması, eğitimcinin meslekî ve pedagojik yeterliliği, kabiliyetin önemi, eğitim açısından bugün için de kabul gören hususlardır. Fakat burada özellikle iki hususta geleneksel ve modern yaklaşımlar arasında belirgin bir farklılıktan söz edilebilir. Yukarıdaki örneklerden yola çıkılarak tasvir edilmeye çalışılan geleneksel bakış açısında kabiliyet

ve istidadın belirleyiciliği neredeyse mutlaklaştırılmıştır. Bir diğer önemli fark ise disiplin anlayışının günümüzde daha farklı yorumlanıyor olmasıdır. *Mesnevî* ve *Gülistân* adlı eserlerin bakış açısı ve yaklaşım tarzıyla klasik Türk ve Fars edebiyatındaki benzerlikler görülmüştür. Aynı benzerlik atasözleri ve deyimlerde de söz konusudur.

Gülistân'ın medreselerde ve *Mesnevî*'nin ise çoğunlukla tekkelerde okunması sebebiyle, toplumun duygu ve düşünce dünyasına geniş ölçüde sirayet ettiği düşünülebilir. Fakat buna rağmen edebî eserler ile içinde doğdukları toplumsal hayat ve zihniyet arasında tek taraflı bir etkiden ziyade karşılıklı etkileşim ve alış-verişten söz etmek daha isabetli bir yaklaşım tarzı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkuş, M. (1993). *Nefî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akyüz, Y. (1969). Sadî'nin eğitimsel görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1), 73-82.
- Aydemir, Y. (1999). *Behiştî: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni* (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Aydemir, Y., & Çeltik, H. (2017). *Selânikli Meşhûrî Dîvânı*. TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-Kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196428/selanikli-meshuri-divani.html>
- Balcı, M. (2016). Bir İslâm Medeniyeti Şairi Olarak Sa'dî-yi Şîrâzî'nin Poetikası. *EKEV Akademi Dergisi* 66, 433-461
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı*. İstanbul: M.E.B.
- Ceyhan, S. (2004). *Mesnevî*. TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesnevi--mevlana>
- Ceylan, Ö. (2003). *Asaf Divanı: Hânedanda Bir Âsi*. Ankara: Akçağ.
- Derdiyok, İ. Ç. (2005). *Hâlet Efendi Divançesi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Doğan, M. N. (2011). *Eski Şiirin Bahçesinde* (5. b.). İstanbul: Yelkenli.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Kültür Yayınları.
- Ferîdî. (2019). *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız* (Cilt I). (E. Yakut, Dü.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.
- Gövsâ, İ. A. (1925). Terbiye Nokta-i Nazarından Gülistan. *Tedrisat* (64), 67-81.
- İpekten, H. (1974). *Karamanlı Nizâmî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Karahan, A. (2006). *Nâbî*. TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/nabi>
- Kasır, H. A. (1990). *Esrar Dede / Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Karşılaştırmalı Metni* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Kaya, B. A. (1996). *Azmîzâde Haletî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Kazan, Ş. (2003). *Üsküdarlı Sırrî: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme* (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kırbiyık, M. (2017). *Kâtib-zâde Sâkîb Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> adresinden alındı
- Macit, M. (2017). *Nedîm Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- Mevlânâ, C. M. (2007). *Mesnevî-i Ma'nevî*. (A. Karaismailoğlu, & D. Örs, Dü) Ankara: Akçağ.
- Okçu, N. (tarih yok). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- Özbek, A. (2000). *Câzîm Divanı (Edisyon Kritik-inceleme)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, M. (1999). *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı'nın Edisyon Kritiği* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Kocatepe Üniversitesi SBE.
- Sa'dî. (1980). *Bostan ve Gülistan Tercümesi*. (Kilisli Rıfat Bilge, Çev.) İstanbul: Meram.
- Sûdî, B. (1857). *Şerh-î Dîvân-ı Hâfız-ı Şîrâzî*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire.
- Tatçı, M. (1997). *Yunus Emre Dîvânı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tebrîzî, S. (1383). *Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî* (Cilt I). (C. Mansûr, Dü.) Tahran: Nigâh.
- Turan, L. (1998). *Yenişehirli Aynî Bey Diyanı'nı Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şuara ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Erzurum Atatürk Üniversitesi.
- Üst, S. (2012). *Edirneli Nazmî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10604,edirneli-nazmi-divani-sayfa-1-1989pdf.pdf?0>
- Yakut, E. (2008). *Sâib-i Tebrîzî Divanı Şerhi'nin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazar, S. (2006). *Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).